

Niestandardowa analiza minigrupy fokusowej i triady na przykładzie społeczności wielowyznaniowej

Paweł Orzechowski
Uniwersytet Warszawski

DOI: <https://doi.org/10.18778/1733-8069.18.2.02>

Słowa kluczowe:

zogniskowany
wywiad grupowy,
dynamika grupowa,
wielowyznaniowość,
analiza konwersacji
i dyskursu,
transkrypcje

Abstrakt: Niniejszy artykuł odnosi się przede wszystkim do metody minigrup fokusowych i triady, stanowiących odmiany zogniskowanych wywiadów grupowych, które w ciągu ostatnich lat zyskały na popularności nie tylko w marketingu i szeroko pojętej sferze komercyjnej, ale również w świecie akademickim. Zastosowaniu tego typu wywiadów nie towarzyszy jednak nadal pogłębiona refleksja naukowa, co sprawia, że mają zarówno zagorzałych zwolenników, jak i przeciwników. Głównym zamiarem autora jest przynajmniej częściowe zapełnienie powstałej luki. Poprzez połączenie trzech typów analiz: dynamiki grupowej, konwersacji i dyskursu (topików) zaproponowano czytelnikowi niestandardowe podejście do pracy nad transkrypcjami pochodzącymi z dyskusji fokusowych. Odbiorca znajdzie w niniejszym tekście odniesienie do wyników badań własnych autora, przeprowadzonych w 2020 roku w wybranej społeczności lokalnej zróżnicowanej wyznaniowo. W części poświęconej analizie dyskursu zostaną ponadto pogłębione techniczne i praktyczne aspekty związane z przedstawionym podejściem analitycznym.

Paweł Orzechowski, doktor nauk społecznych w zakresie socjologii, adiunkt w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Jego zainteresowania naukowe obejmują metodologię badań ilościowych i jakościowych, zróżnicowanie kulturowe w środowiskach lokalnych oraz komunikację i psychologię społeczną.

Adres kontaktowy:

Instytut Stosowanych Nauk Społecznych
Uniwersytet Warszawski
ul. Nowy Świat 69, 00-927 Warszawa
e-mail: pawel.orzechowski@uw.edu.pl

Podstawowym celem niniejszego artykułu jest ukazanie niestandardowego podejścia metodologicznego do pracy nad materiałem zgromadzonym na podstawie zogniskowanych wywiadów grupowych (minigrupy i triady)¹. Spojrzenie to obejmuje trzy powiązane ze sobą części, wywodzące

¹ Wyniki przedstawione w niniejszym artykule odnoszą się do minigrupy i triady, niemniej w dalszej części zastosowano pewne uogólnienie, przez co pojawiać się będzie również określenie „wywiad fokusowy” oraz „zogniskowany wywiad grupowy”.

się z odmiennych paradygmatów: 1) postpozytywistycznego – analizę dynamiki grupowej oraz 2) interpretatywno-konstruktywistycznego – analizy: konwersacji i dyskursu (topików). Schemat postępowania naukowego, o którym mowa, zaadaptowano na gruncie badań fokusowych zrealizowanych w społeczności lokalnej zróżnicowanej wyznaniowo w jednej z polskich gmin. Model ten został wstępnie przetestowany kilka lat wcześniej – na potrzeby powstania rozprawy doktorskiej „Badania fokusowe jako laboratorium wiedzy o społeczeństwie. Analiza konwersacji i dyskursu na przykładzie zogniskowanego wywiadu grupowego”, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Jacka Kurczewskiego i obronionej w 2019 r. w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego (Orzechowski 2019). W dysertacji przedstawiono i omówiono wyniki odnoszące się do tego typu dyskusji, które odbyły się w latach 2013–2017 w miejscowościach o charakterze „przechodnim²” (Kurczewski, Herman 2012: 16) i wielokulturowym w Polsce (Górowo Iławeckie, Lesko, Olesno i Przemyśl) oraz w Ukrainie (Drohobycz)³.

Drugim celem niniejszego artykułu jest porównanie jednego z głównych wniosków płynących z rozprawy doktorskiej, poświęconej zogniskowanemu wywiadowi grupowemu w społecznościach niehomogenicznych etnicznie, narodowościowo i religijnie, do badań zrealizowanych w 2020 r.

² Określenie „przechodni” dotyczy miast, w których na skutek działań totalitarnych, nacjonalistycznych i okupacyjnych podejmowanych w XX w. dochodziło do prawie całkowitej lub znacznej wymiany ludności.

³ Badania były powiązane z realizacją w latach 2013–2017 grantu nr 2012/07/B/HS6/02496, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki: „Wzory sporów i ich rozwiązywania jako element popularnej kultury prawnej”. Kierownikiem przedsięwzięcia był prof. dr hab. Jacek Kurczewski, zaś autor niniejszego artykułu był jedną z osób w nim zatrudnionych.

w wybranych wsiach gminy Brzeziny, położonej w północno-wschodniej części województwa łódzkiego. Organizacja i moderacja fokusów wpisuje się w kilkuletnią refleksję autora nad implementacją tej metody w warunkach terenowych. Prowadzone dyskusje były zorientowane na poznanie różnorodności poglądów uczestników oraz konfrontację odmiennych stanowisk odnośnie do postrzegania i rozwiązywania bieżących problemów lokalnych i związanych z aktualną polityką państwową. Z wcześniejszych obserwacji autora (Orzechowski 2019: 54) wynika, że w sytuacji, gdy respondenci są gospodarzami spotkania, czyli przyjmują badaczy w swoim środowisku, są w większym stopniu otwarci na moderatora i czują się bardziej komfortowo, co sprzyja dzieleniu się szczerymi opiniami. Wywiady grupowe zostały więc zrealizowane w warunkach terenowych w miejscowości, w której respondenci żyją na co dzień, a nie w specjalnie przygotowanym do tych celów pomieszczeniu, zlokalizowanym w profesjonalnym ośrodku badawczym. Jest to zarazem jeden z głosów w debacie toczącej się w literaturze socjologicznej nad szczerością odpowiedzi osób uczestniczących w tego typu przedsięwzięciach.

Trzecim, dodatkowym, celem niniejszego artykułu jest refleksja nad technicznymi i praktycznymi aspektami niestandardowej analizy materiału pochodzącego z minigrupy i triady. W tym wątku poruszona zostanie kwestia wykorzystania programów komputerowych oraz pozostałych narzędzi prowadzących do usprawnienia działań związanych z obróbką i interpretacją danych. Znajdzie się tutaj również odwołanie do głównych problemów wynikających z procesu kodowania fragmentów dyskusji, a także tworzenia kategorii badawczych. W podsumowaniu uwypuklony zostanie ponadto praktyczny wymiar prowadzonych analiz.

Charakterystyka terenu i opis (specyfikacja) badań

Analiza wyników dotyczy dwóch zogniskowanych wywiadów grupowych (minigrupy i triady) przeprowadzonych we wrześniu 2020 roku w miejscowym Domu Kultury w Niesułkowie Kolonii. Dyskusje odbyły się w ramach projektu „Zróżnicowanie religijne i jego dynamika społeczna i kulturowa – badania terenowe w gminie Brzeziny⁴”. Teren badań wybrano nieprzypadkowo, gdyż jest zamieszkiwany przez społeczność o zróżnicowanej religijnie strukturze. Należy zaznaczyć, że w miejscowościach tworzących gminę żyją obok siebie rzymscy katolicy, mariawici starokatolicy, mariawici katolicy i świadkowie Jehowy, z czego najwięcej jest przedstawicieli pierwszych trzech konfesji. Dodatkowo teren ten przed II wojną światową zamieszkiwała ludność żydowska. Autorom przyświecało założenie, że mozaikowość religijna środowiska lokalnego w połączeniu z traumami kulturowymi i konfliktami z XX wieku nadal przetrwała w świadomości mieszkańców (zarówno na poziomie indywidualnym, jak i zbiorowym) i oddziałuje na poszczególne sfery ich życia. Analizie metodologicznej została poddana nie tylko treść wypowiedzi uczestników i znaczenia, które nadali tym wypowiedziom (warstwa literalna), ale przede wszystkim sposoby i style komunikacji między respondentami i moderatorem oraz między respondentami. Obserwacji podlegała również dynamika grupowa, obejmująca zachowania werbalne, prozodyczne⁵ i paralingwistyczne osób badanych.

⁴ Projekt został zrealizowany w ramach środków BST na 2020 r. z funduszu Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych. Kierownikami przedsięwzięcia byli: dr hab. Aleksandra Herman i dr Paweł Orzechowski.

⁵ Zachowania prozodyczne są szeroko ujmowane w niniejszym tekście i mogą znacznie wykraczać poza ścisłą definicję językoznawczą, obejmującą takie elementy jak: iloczasy, akcent,

Wywiady fokusowe zrealizowano w wyciszonym pomieszczeniu, dorównującym standardom profesjonalnych ośrodków naukowych, dzięki czemu zadbano o komfort psychologiczny i poczucie bezpieczeństwa prowadzącego i jego rozmówców. Sala została wyposażona w owalny stół, krzesła, a także udogodnienia audiowizualne. Spotkania, po wcześniejszym uzyskaniu świadomej zgody respondentów⁶, były rejestrowane za pomocą kamery i dyktafonu, dzięki czemu możliwe było późniejsze wykonanie szczegółowej transkrypcji. Autor niniejszego artykułu, który pełnił jednocześnie rolę moderatora, zadbał o przygotowanie poczęstunku i stworzenie przyjaznej atmosfery, skłaniającej do udzielania szczerych odpowiedzi. Każda z dyskusji trwała 90 minut bez przerwy, zaś prowadzącemu towarzyszyła asystentka⁷, która sporządziła notatki zawierające najważniejsze obserwacje, dotyczące wysyłanych przez uczestników komunikatów werbalnych i niewerbalnych, kontrolowała proces nagrywania, a także obsługiwała sprzęt techniczny.

Narzędzie badawcze stanowił częściowo ustrukturyzowany scenariusz wywiadu z przygotowaną do poruszenia listą wątków. Składał się on z trzech zasadniczych części tematycznych:

1. Historii miejscowości zamieszkania i rodziny interlokutorów oraz życia codziennego (m.in. mocnych i słabych stron życia na wsi, angażowa-

intonacja i pauza. Terminy występujące w dalszej części pracy: sygnał, sygnały prozodyczne, zdarzenie prozodyczne, komunikat, komunikat prozodyczny, zachowanie, zachowanie prozodyczne, zjawisko prozodyczne, dźwięki prozodyczne są traktowane jako synonimy w celu uniknięcia nadmiernego ich powtarzania.

⁶ Respondenci nie wypełniali specjalnych formularzy. Werbalnie jednak zaakceptowali warunki wywiadu i świadomie wyrazili zgodę na udział w nim.

⁷ Asystentką była jedna z uczestniczek równolegle odbywającego się obozu naukowo-badawczego (praktykantka).

nia się w życie społeczności lokalnej, sposobów spędzania wolnego czasu, zatrudnienia, stopnia organizacji struktury lokalnej, zakorzenienia mieszkańców, panujących zwyczajów).

2. Relacji społecznych, a zwłaszcza międzywyznaniowych w zróżnicowanym środowisku lokalnym.
3. Działań podejmowanych w okresie tzw. pierwszej fali pandemii COVID-19 i oceny zmian, które wywołała na rozmaitych płaszczyznach życia indywidualnego i społecznego.

Respondenci zostali dobrani do obu spotkań w sposób celowy, z wykorzystaniem elementów kuli śniegowej. Rekrutacja miała charakter dwustopniowy. Pierwszy etap obejmował znalezienie w Internecie adresów potencjalnych badanych, głównie przedsiębiorców, sołtysów oraz przedstawicieli instytucji kultury i stowarzyszeń. Na tej podstawie kontaktowano się z wybranymi osobami telefonicznie i zapraszano do udziału w wywiadach. Drugi etap rekrutacji odbywał się na miejscu, w trakcie równoległe prowadzonego obozu naukowego, i polegał m.in. na bezpośrednich rozmowach z mieszkańcami, którzy na przykład wychodzili z kościoła/kaplicy po nabożeństwie lub wizytach w domach i firmach. Próba była na bieżąco uzupełniana aż do dnia realizacji wywiadów. Proces rekrutacji telefonicznej trwał około 2 dni, zaś *face-to-face* – niespełna 3 dni. Zaproszonych zostało w sumie około 50 mieszkańców, z czego na umówione oba spotkania przybyło łącznie 7. Ze względu na małą liczbę uczestników w dwóch zespołach należy mówić raczej o triadzie i minigrupie (Maison 2001: 25–28) niż klasycznych wywiadach fokusowych, złożonych przynajmniej z 6–12 osób (Daniłowicz, Lisek-Michalska 2007: 16–17). Pierwszy zespół składał się z trzech responden-

tek wyznania rzymskokatolickiego, powyżej 45 lat. Drugi zasilili natomiast cztery osoby badane: kobiety, po dwie wyznania rzymskokatolickiego i mariawickiego starokatolickiego. Biorąc pod uwagę zróżnicowanie wiekowe, uczestniczyły w tym spotkaniu trzy respondentki powyżej i jedna poniżej 45 lat.

Według pierwotnych założeń poszczególne grupy miały mieć charakter mieszany (heterogeniczny) o liczebności 6–8 osób, w których uczestniczyliby przedstawiciele trzech wyznań (rzymskokatolickiego, mariawickiego starokatolickiego i mariawickiego katolickiego). Tym sposobem w trzech kolejnych wywiadach możliwe byłoby wykorzystanie następujących konfiguracji zróżnicowanych religijnie badanych: 1) rzymscy katolicy vs. mariawici starokatolicy, 2) rzymscy katolicy vs. mariawici katolicy oraz 3) mariawici starokatolicy vs. katolicy. Niestety, z kilku powodów, które zostaną niżej przedstawione, otrzymany zestaw profili rozmówców był daleki od zamierzonego. Ze względu na stosunkowo małą liczebność wyznawców Kościoła katolickiego mariawitów skonstruowanie trzeciego zespołu zakończyło się niepowodzeniem, niemniej jednak minimalne kryterium stanowiła realizacja dwóch zogniskowanych wywiadów grupowych. Należy w tym miejscu wskazać przyczyny i ich źródła, które doprowadziły do odmiennego składu grup fokusowych w gminie Brzeziny. Pierwsze spostrzeżenie odnosi się do wykształcenia, wieku i statusu społecznego interlokutorów. Jak okazało się, łatwiej było nakłonić do spotkania i zainteresować tematem osoby legitymizujące się średnim lub wyższym wykształceniem i statusem. Z kolei osoby starsze (powyżej 65 lat) lub słabiej wykształcone udzielały najczęściej natychmiastowej odmowy, głównie z powodu braku świadomości potrzeby prowadzenia badań socjologicznych i niezrozu-

mienia ich celu. Kolejny problem stanowiła tzw. rezygnacja w ostatniej chwili, w odstępie ok. dwóch godzin przed spotkaniem, gdy nie istniała już możliwość szybkiego uzupełnienia próby. Ostateczny brak zgody był wyrażony głównie przez sołtysów, przedsiębiorców i panie z kół gospodyń wiejskich. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt realizacji badań w specyficznym okresie przejściowym pomiędzy kolejno następującymi po sobie „falami” pandemii COVID-19. Kilku mieszkańców usprawiedliwiło się brakiem możliwości przybycia na spotkanie ze względu na pozytywny wynik testu wśród osób, z którymi mieli styczność, i wskazało na konieczność izolacji.

Pomimo odejścia od wstępnych założeń związanych z konstrukcją zespołów i ich liczebnością, nie można powiedzieć, że otrzymany materiał nie spełnia naukowych kryteriów i należy go odrzucić. Analizę dynamiki grupowej, konwersacji i dyskursu (tzw. topików) warto zastosować w przypadku triady (złożonej z 3 osób) i minigrupy fokusowej (złożonej z 4 respondentek). W literaturze przedmiotu uznaje się również „uszczuplone” zogniskowane wywiady grupowe jako pełnoprawną odmianę tej metody badawczej, która może doprowadzić do interesujących wniosków związanych z postawionymi w niniejszym artykule celami (Maison 2001: 25–28). Chociaż minigrupy fokusowe i triady są rzadziej wykorzystywane w praktyce, nie oznacza to, że nie mogą stanowić oddzielnego obiektu dociekań metodologicznych. Niewątpliwą ich zaletą jest to, że pozwalają utrzymać lepszy kontakt z rozmówcami, dają moderatorowi większą kontrolę nad przebiegiem spotkania oraz ułatwiają konfrontację zróżnicowanych stanowisk zajmowanych przez respondentów. Ze względu jednak na ograniczoną liczbę uczestników oraz odmienny charakter dynamiki grupowej nie mogą być pod niektórymi aspektami zestawia-

ne i porównywane z klasycznymi wywiadami fokusowymi. Fakt ten uniemożliwia odwołanie się do większości wniosków płynących z badań przeprowadzonych w latach 2013–2017, poza sprawdzeniem hipotezy o przewadze prowadzenia dyskusji w warunkach terenowych.

Rodzaje analiz tworzących spójne podejście metodologiczne

Przed przystąpieniem do prezentacji i omówienia wyników należy krótko scharakteryzować główne założenia trzech powiązanych typów dociekań, na których opiera się niniejszy artykuł. Mam tutaj na myśli następujące rodzaje: analizę dynamiki grupowej (ADG), analizę konwersacyjną (AK) i analizę dyskursu, ograniczoną do tzw. topików (van Dijk 1982; 1984: 56) (AD). Wspólne łączenie tych perspektyw w ramach jednej pracy naukowej wydaje się nie być możliwe, biorąc zwłaszcza pod uwagę ich zakotwiczenie w odmiennych paradygmatach. Przyglądając się jednak dokładniej poszczególnym zaletom i wadom, łatwo dostrzec ich komplementarny charakter względem siebie. Otóż, niedoskonałości płynące z ilościowej analizy dynamiki grupowej mogą być zastąpione mocnymi stronami jakościowej analizy konwersacyjnej lub dyskursu i na odwrót. Podejście to wpisuje się zatem w ideę „triangulacji” (Konecki 2000) lub stosowania „metod mieszanych” (Creswell, Clark 2017), mających wielu zwolenników w naukach społecznych, do których zalicza się również piszący te słowa.

Analiza dynamiki grupowej opiera się na dwóch podstawowych narzędziach klasyfikacji zachowań werbalnych i niewerbalnych w dyskusji grupowej: IPA (*Interaction Process Analysis*) (Bales 1950) i SYMLOG (*System of Multiple Level Observation of Groups*) (Bales, Cohen, Williamson 1997), które zostały stwo-

rzony przez Roberta Balesa i jego uczniów. O ile pierwszy system sprowadzony został do zaklasyfikowania poszczególnych komunikatów na dwóch wymiarach: sfery związanej z realizacją zadania i podtrzymywaniem pozytywnych relacji między uczestnikami, o tyle drugi stanowił jego udoskonalenie poprzez zwiększenie trafności i rzetelności dokonywanych obserwacji. Metoda ADG, wpisująca się w orientację ilościowych i dedukcyjnych badań małych grup, została oparta na kwantyfikacji zachowań, zgodnie ze schematem „bodźca i reakcji”. W związku z tym pełnej jej implementacji towarzyszyło wiele problemów, które rozwiązała tradycja badań konwersacji i dyskursu (o proveniencji jakościowej), uwzględniająca występowanie sygnałów werbalnych, prozodycznych i paralingwistycznych interlokutorów w pewnym kontekście, a nie poza nim. W ilościowej analizie dynamiki grupowej ta właściwość jest zredukowana, co przekłada się na brak możliwości dokładnego poznania przesłanek i zamiarów, z jakimi uczestnicy dyskusji wchodzi w interakcję.

Analiza konwersacyjna koncentruje się natomiast na szczegółowej obserwacji mechanizmu powstawania rozmów prowadzonych w warunkach naturalnych, niezakłóconych występowaniem dodatkowych czynników. Dociekania tego typu są możliwe dzięki zarejestrowaniu interakcji za pomocą kamery lub dyktafonu i zastosowaniu specyficznych reguł transkrypcji, które pozwalają na późniejszym etapie porównywać i interpretować wyniki (Gumperz 1982: 3). Źródła analizy konwersacyjnej należy szukać w dwóch tradycjach filozoficznych – fenomenologii i etnometodologii. Pierwsza z nich wywodzi się od takich naukowców jak: Edmund Husserl, Alfred Schütz (1967; Schütz, Luckmann 1973) i Thomas Luckman (Schütz, Luckmann 1973). Drugi nurt należy z kolei łączyć z nazwiskiem Harolda Garfinkla

(1967). Badacze zajmujący się tą metodą analityczną nie skupiają się na literalnym znaczeniu artykułowanych przez rozmówców wypowiedzi. Nie interesują ich również intencje i profile osobowościowe. Ich uwagę zajmuje natomiast odkrywanie pewnego porządku interakcji w ujęciu kolejkowym i sekwencyjnym, na podstawie komunikatów werbalnych i niewerbalnych, za pomocą których zaangażowani aktorzy społeczni wpływają na siebie. Analiza koncentruje się również na kategoriach uczestnictwa (przykładowo, sposobie argumentacji zajmowanego stanowiska).

W **analizie dyskursu** próbuje się z kolei udzielić odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób uczestnicy konwersacji posługują się językiem w celu opisanego otaczającej ich rzeczywistości (Rapley 2010: 23). Odwołując się do zasad realizacji zogniskowanego wywiadu grupowego, można sformułować pewną myśl, iż za pośrednictwem sygnałów paralingwistycznych i poszczególnych wypowiedzi interlokutorzy konstruują własną tożsamość oraz prowadzą narracje, których inspiracją jest życie codzienne. Należy w tym miejscu odnieść się również do najbardziej powszechnej definicji dyskursu, zaproponowanej przez Ludwiga Wittgensteina i Johna Austina, którzy ujmują go jako „działanie językowe w komunikacji [...] ustnej, werbalnej bądź niewerbalnej, podejmowane przez aktorów społecznych w konkretnym otoczeniu, określonym przez reguły, normy i konwencje społeczne” (Wodak, Krzyżanowski 2011: 16). Wyżej przedstawione rozumienie tego typu analizy prowadzi do przyjęcia pewnej konwencji prezentacji wyników w niniejszym artykule. Przede wszystkim zostanie omówiona struktura obu przeprowadzonych wywiadów grupowych z wyodrębnieniem tematów prymarnych (poruszonych przez moderatora i wpisujących się w zaplanowane ramy spotkania) oraz sekundarnych

(wywodzących się od respondentów i mających na celu zainicjowanie bądź kontynuację i rozszerzenie zaproponowanego przez organizatora przedsięwzięcia wątku) (Wodak, Krzyżanowski 2011: 264–265). Dodatkowo uwzględnione zostaną pojawiające się pytania o zróżnicowanym poziomie szczegółowości i wydźwięku emocjonalnym (zarówno pozytywnym, jak i negatywnym).

Zaproponowana synteza trzech metod analitycznych składa się na niestandardowe podejście w metodologii badań, które umożliwia interpretacyjne wzbogacenie dokonywanych i rejestrowanych obserwacji, a także pozwala spojrzeć szerzej na problem realizacji zogniskowanych wywiadów grupowych⁸. Stosowanie wyłącznie podejścia reprezentowanego przez Balesa (ilościowego, dedukcyjnego, akcentującego znaczenie zmiennych społeczno-demograficznych rozmówców i prowadzącego do ścisłych klasyfikacji zachowań) lub perspektywy Harveya Sacksa (Schegloff, Sacks, Jefferson 1974) (jakościowej, indukcyjnej oraz zorientowanej na opis struktur i wzorów komunikacyjnych, opartych na sekwencjach i kolejkach) prowadzi do redukcjonizmu. Należy zatem równocześnie czerpać inspirację z kwantyfikowalnego ujęcia danych empirycznych, jak i jakościowego, uwzględniającego okoliczności, w jakich wypowiedzi rozmówców powstały.

Analiza dynamiki grupowej z elementami analizy konwersacyjnej – prezentacja wyników

W pierwszej kolejności dokonam porównania odsetków występowania kolejek moderatora i respondentów, a także wybranych zdarzeń komunikacyjnych

⁸ Podobne spojrzenie (połączenie analizy konwersacji i dyskursu) zaproponowano w: Stubbe i in. 2013.

w obu dyskusjach. Zestawienie danych ilościowych pozwoli na ocenę dynamiki grupowej oraz przebiegu spotkań. W opisie wyników znajdzie się również odwołanie do tych fragmentów wywiadów, w których wyodrębnione zachowanie wystąpiło. Ilustrację poszczególnych przypadków będą stanowiły dane o charakterze jakościowym. W dosłownie przytaczanych wypowiedziach uczestników umieszczono oznaczenia sygnalizujące pojawienie się pewnych zdarzeń komunikacyjnych, zgodnie z podstawowymi regułami transkrypcji przyjętymi przez wielu badaczy zajmujących się analizą konwersacji, a zapoczątkowanymi m.in. przez Gail Jefferson (Lerner 2004: 13–31; Rapley 2010: 116–117).

Tabela 1. Legenda oznaczeń użytych w przytaczanych transkrypcjach

SŁOWNIK – oznaczenia użyte w transkrypcjach	
(.)	mikropauza
a:::	przedłużenie głosu/dźwięku
[ ]	nakładanie się wypowiedzi
=	brak słyszalnego odstępu pomiędzy następującymi po sobie słowami
!	głośniejsze wypowiedziane słowa od reszty wypowiedzi
SŁOWO	emfaza, nacisk położony na dany wyraz
[śmiech]	reakcje psychologiczne, emocje
((ton ironiczny))	uwagi odautorskie
?	intonacja wznosząca (pytająca)
.	intonacja opadająca (oznajmująca)
„...”	fragmenty wypowiedzi innych, przytoczone przez respondenta w trakcie wywiadu

Źródło: opracowanie własne na podstawie G. Jefferson.

Na podstawie tabeli 2, prezentującej ogólny odsetek kolejek respondentów i moderatora oraz dane w przeliczeniu na pojedynczego uczestnika, można powiedzieć, że wywiady znacznie różniły się ze względu na dynamikę grupową. O ile w pierwszym prowadzący zabierał głos równie często jak rozmówcy, o tyle w drugim różnice są znacznie większe, gdyż jego wypowiedzi zajmowały zaledwie niespełna 15% wszystkich wtrąceń. Na uzyskany wynik składa się w głównej mierze liczba respondentów uczestniczących w danym spotkaniu – w pierwszym 3, a w drugim – 4. Nie należy przy tym lekceważyć aktywności badanych, którzy chętniej i częściej zabierali głos w drugim wywiadzie. Różnice stają się bardziej widoczne, gdy przechodzi się do analizy wkładu pojedynczego uczestnika. W pierwszym wywiadzie blisko 50% kolejek było inicjowanych przez moderatora, co oznacza, że częściej korzystał m.in. z funkcji regulującej (Halliday 1980) i fatycznej języka (Jakobson 1989). Był również w większym stopniu zorientowany na realizację zadania niż dbanie o wymiar relacyjny i przyjazną atmosferę spotkania. W drugim wywiadzie dostrzega się z kolei większą aktywność respondentów, z których każdy utrzymywał się przy głosie przez około 20% trwania całej dyskusji. Moderator w tym przypadku nie ingerował w konwersację, a raczej nadawał jej ogólny kierunek i pełnił rolę obserwatora niż ekspansywnego prowadzącego. Odwołując się do zaproponowanych i zalecanych przez metodologów standaryzowanych wskaźników (Malinowski 2007: 127–156), można powiedzieć, że w drugim wywiadzie prowadzący w optymalnym wymiarze czasu utrzymywał się przy głosie, podczas gdy w przypadku pierwszego znacznie go przekroczył⁹. Inny-

mi słowy, dyskusja z udziałem mniejszej grupy badanych odbiega w tym konkretnie analizowanym przypadku od prawidłowego, wzorcowego modelu i jest obciążona większą ingerencją moderatora w dynamikę spotkania, co przekłada się również na otrzymane odpowiedzi.

Tabela 2. Rozkład kolejek moderatora i respondentów w obu wywiadach

	ogólny odsetek kolejek (%); (lb.)		rzeczywisty wkład w dyskusję (w przeliczeniu na 1 uczestnika) (%)		suma kolejek (lb.)
	respondenci	moderator	respondenci	moderator	
kolejki uczestników wywiadów					
wywiad 1	50,30% (94)	49,70% (93)	16,80%	49,70%	187
wywiad 2	85,30% (412)	14,70% (71)	21,30%	14,70%	483

Źródło: opracowanie własne.

Poniższe wykresy (1 i 2) prezentują odsetki obecności wybranych zdarzeń komunikacyjnych, które w kontekście prowadzonej analizy odgrywają istotną rolę. W pierwszym wywiadzie respondenci rzadziej płynnie przechodzili między wypowiedziami poprzednika i własnymi, o czym świadczy brak słyszalnego odstępu, zaobserwowano także dłuższe pauzy oraz chwile zastanowienia. Widoczna jest ponadto w tym zachowaniu większa ingerencja moderatora. Związane z brakiem sły-

sie. Im wartość jest niższa, tym otrzymuje się bogatszy merytorycznie i informacyjnie materiał analityczny.

⁹ Wskaźnik ten dopuszcza maksymalny udział 20% czasu (optymalny – 12,5%) utrzymywania się moderatora przy gło-

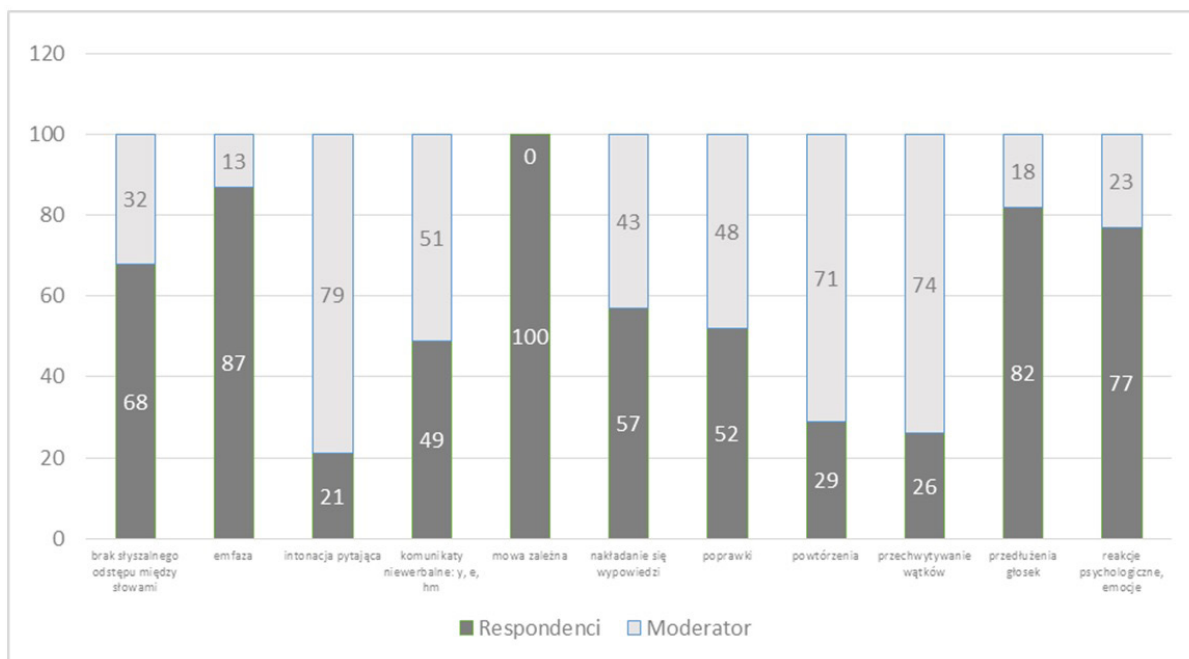
szalnego odstępu między kolejkami zjawisko nakładania się słów i fragmentów zdań również jest zróżnicowane. O ile w drugim wywiadzie blisko 71% przypadków nagłego i dominującego przerywania wypowiedzi rozmówcy odnotowano po stronie respondentów, o tyle w pierwszym odsetek był mniejszy i wahał się na poziomie około 57%. Wartość komentarza jest kolejny komunikat w postaci tzw. intonacji wznoszącej, występującej najczęściej w kontekście zadawanych pytań retorycznych i pytań adresowanych do pozostałych uczestników, wyrażania niepewności lub przeciwnie – solidarności grupowej. Są to frazy kończące się partykułami: „no?”, „tak?”, „nie?” lub stwierdzeniami typu: „prawda?”, „zgadza się?”, „mam rację?”, „dobrze mówię?”, poprzez które autor sygnalizuje potrzebę wsparcia, potwierdzenia prezentowanego punktu widzenia na daną kwestię, ale mogą również stanowić wyraz odczuwania silnych więzi z pozostałymi uczestnikami. Różnica w występowaniu liczby zachowań objawiających się poprzez intonację wznoszącą wśród respondentów między dwoma spotkaniami wynosi aż 30%. Pewien brak zgodności, choć mniej dostrzegalny, dotyczy pojawiania się pojedynczych dźwięków i zbitek sylab, które nie niosą ze sobą konkretnego ładunku informacyjnego, a zamiast tego stanowią łącznik między następującymi po sobie częściami prowadzonej narracji. Mam tu na myśli zachowania paralingwistyczne zawierające komunikaty typu: „y”, „hm”, „e”, które były o około 13% częściej używane przez badanych w drugim wywiadzie.

Szczególną uwagę należy zwrócić na zjawiska takie jak: poprawki i powtórzenia pojedynczych wyrazów lub części zdań oraz przechwytywanie wątków, bowiem wpływają one istotnie na ukształtowanie dynamiki konwersacji. Różnice w przypadku dwóch pierwszych zdarzeń komu-

nikacyjnych sięgają odpowiednio poziomu 37% i 44%. Mamy zatem do czynienia z dużą rozbieżnością wykorzystywania poprawek i powtórzeń przez respondentów w obu dyskusjach. W pierwszym wywiadzie moderator w większym stopniu posługiwał się tymi komunikatami, podczas gdy w drugim dostrzega się z jego strony zupełną absencję trzeciego wyodrębnionego zjawiska, jakim jest przechwytywanie wątków. Polega ono na kontynuowaniu, „odebraniu” rozpoczętej myśli przez innego uczestnika lub bezpośrednim nawiązaniu do wcześniej wypowiedzianych przez rozmówcę słów. O ile w pierwszym wywiadzie widoczna jest pod tym względem wyraźna dominacja prowadzącego, gdyż występuje w 74% wszystkich wystąpien przechwytywania wątków, o tyle w drugim obecność tego komunikatu zaobserwowano wyłącznie wśród badanych.

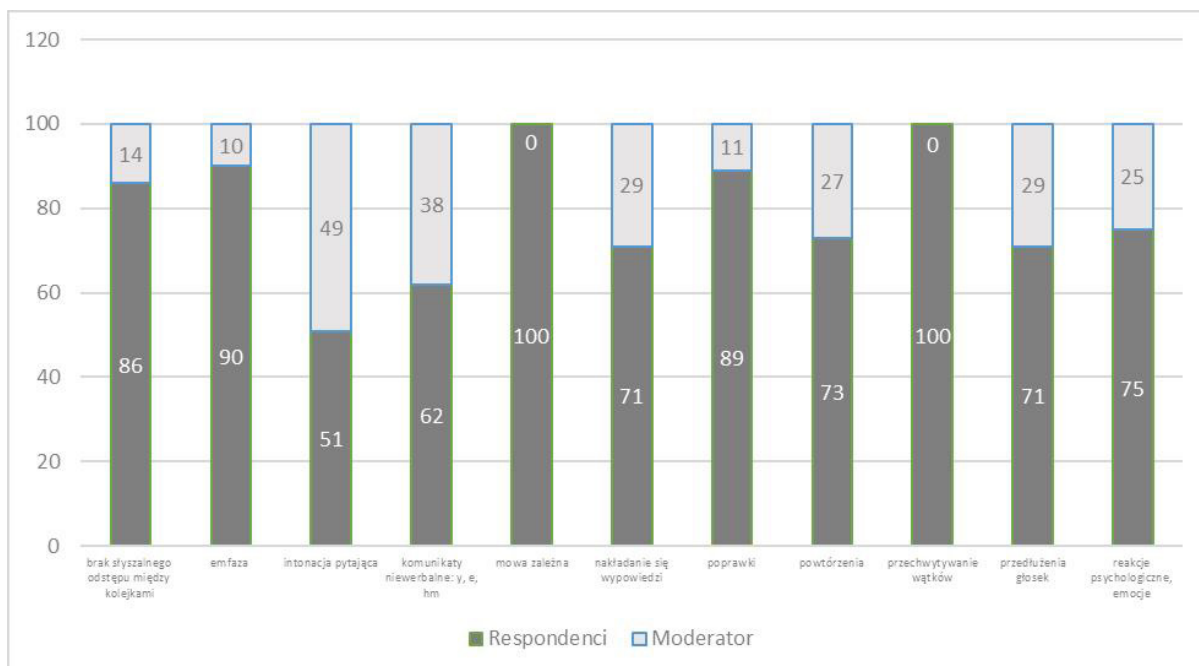
Zdecydowanie mniejsze różnice można dostrzec w pojawianiu się pozostałych, wybranych zjawisk, takich jak: silniejsze akcentowanie wybranych fragmentów wypowiedzi, stosowanie mowy zależnej, ale w przypadku prezentowanej analizy ograniczonej wyłącznie do przytaczania opinii i poglądów osób nieuczestniczących w spotkaniach, wielokrotne przedłużanie głosek i pojedynczych dźwięków (jak: „a”, „e”, „y”) oraz komunikaty zwrotne, z których najczęstszym był śmiech. W tym przypadku kolejki badanych były zdecydowanie bogatsze niż moderatora. Rozbieżności są niewielkie i sięgają od ok. 2% występowania komunikatów emocjonalnych do 11% obecności przedłużenia głosek. Należy odnotować również fakt, że w obu wywiadach moderator w ogóle nie odwoływał się bezpośrednio do pewnych rozmów przeprowadzonych w przeszłości z osobami, które nie uczestniczyły w spotkaniach, i nie cytował ich wypowiedzi.

Wykres 1. Rozkład częstości występowania komunikatów paralingwistycznych, werbalnych oraz elementów/cech prozodycznych w 1. wywiadzie [%]

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 2. Rozkład częstości występowania komunikatów paralingwistycznych, werbalnych oraz elementów/cech prozodycznych w 2. wywiadzie [%]

Źródło: opracowanie własne.

Po przeprowadzeniu ilościowej analizy dynamiki grupowej należy przyjrzeć się sytuacjom, w których najczęściej dochodziło do pojawienia się wyodrębnionych w niniejszym artykule zdarzeń komunikacyjnych. Co za tym idzie, warto postawić pytanie: dlaczego wystąpiły one w danym miejscu konwersacji i czy stoją za nimi pewne reguły organizacyjne, schematy wymiany poglądów, style

argumentacji czy też strategię prezentacji zajmowanego stanowiska? W poniższej tabeli umieszczono wybrane fragmenty narracji zawierające zaobserwowane komunikaty paralingwistyczne i werbalne, które pozwolą udzielić odpowiedzi. Do każdego przykładu zostanie dodany komentarz wyjaśniający kontekst pojawienia się danego sygnału.

Tabela 3. Wybrane fragmenty wypowiedzi uczestników zawierające zachowania prozodyczne

PRZYKŁADY ZDARZEŃ KOMUNIKACYJNYCH – CYTATY WYPOWIEDZI ROZMÓWCÓW I MODERATORA	
1.	Brak słyszalnego odstępu między kolejkami [wywiad 2] K1: =A tak to no po prostu: (.) wszyscy no rozbudowywali się. Jest to też różnica, jeżeli chodzi o domy (.) mieszkalne (.) No nie było takich, jak dzisiaj są (.) czyli po prostu widać na wsi teraz i jednej, i drugiej, że: te domy są już takie, widać, pod taki...= K3: = bogatszy= K1: =No:: tak. Nie ma już tych kominów (.) Takich no, strzech to może nie było, ale no były takie chatki drewniane (.) Tak, no teraz już minęło pół wieku (.) to się zmieniło bardzo dużo, że jak nieraz tak przejeżdżam nawet przez Poćwiardówkę, jest taka miejscowość= K3: =młoda nie do poznania= K1: = no to nie do poznania (.) Czy nawet przez Niesułków tam, wieś (.) to nie do poznania.
2.	Emfaza [wywiad 1] R: No ja myślę, że: (.) takiej integracji, żeby właśnie takie SPOTKANIA organizowane (.) jakieś wieczorki, jakieś kabarety (.) Jakies no po prostu: integracja. Ale jak wiemy: (.) ostatnie czasy nie służą tej integracji, raczej dzielą ludzi: (.) i SĄDZAĆ nawet po tych dziewczynach, które chodzą na chór – mówię „dziewczyny”, chociaż każda z nas po sześćdziesiątce (.) Ym:: to bardzo są: (.) Y Właśnie ludzi to bardzo dzieli (.) WŁAŚNIE TO
3.	Intonacja pytająca [wywiad 1] R: =Ale DLACZEGO? O co= o co chodzi? DLACZEGO jest taki podział (.) I jak oni to zrobili? [...] R: No trochę też wiemy, o co chodzi (.) Y A tak do końca nikt właściwie nie wie, prawda?: [...] R: Natomiast czy pandemia coś zmieniła między ludźmi? No oprócz tego jednak, że każdy jednak (.) y:: jakby tkwi przy swoim zdaniu [...]
4.	Komunikaty niewerbalne [„y”; „hm”; „e”] [wywiad 2] K1: Tak (.) tak (.) tak (.) Już tutaj nie ma=nie=nie było takich (.) sytuacji, że tam innego wyznania, tylko to było (.) y w taki sposób. Cóż no i mam dwóch wnuków. Jeden właśnie już studiuje (.) y studiuje dziennikarstwo (.) Nawet się pochwaliłam, że dzisiaj idę na takie spotkanie, to powiedział, czy (.) czy mógłby nawiązać kontakt= [...] K2: Ja od urodzenia mieszkam w xxxx (.) Ym wyznanie katolickie. Męża też mam z wiary katolickiej (.) E:: Co tam jeszcze? (.) Teraz obecnie jestem sołtysem wsi już 10 lat i członkiem Rady Gminy xxxx od 6 lat (.) Mam dwóch synów. Jeden w Technikum Informatycznym, druga klasa, drugi – szósta klasa szkoła podstawowa (.) E:: Moja babcia była z y wiary ale nie mariawickiej tylko jeszcze [...]
5.	Mowa zależna [wywiad 1 i 2] R: Były konflikty na tym (.) właśnie na tym tle (.) To właśnie jeszcze (.) 30 lat temu to wiem, że było dosyć ostro, że na przykład (.) y matka powiedziała córce, że „ jeżeli WYJDZIESZ ZA KATOLIKA, to (.) y:: (.) to już nie wracaj do domu ” (.) Bardzo to traktowali śmiertelnie poważnie [...] K3: I teraz e:: znaczy się no wnuczek bardzo zapalony rolnik. Ja jemu tłumaczę: „ Synu (.) idź do Strykowa, 2,5 tysiąca dostaniesz (.) 8 godzin (.) czysto ubrany (.) a tu (.) dziecko, jak dzisiaj? ” Ja jadę, oni kartofle kopią, no to może jest i tona tych ziemniaków [...] I ja mówię: „ Widzisz, wysmolony jesteś od głów =od góry do dołu ” (.) A on mówi tak: „ Babciu, ja u Niemca robił nie będę. Jestem dyrektor, kierownik ”

6. Nakładanie się wypowiedzi [wywiad 1]

M: Rozumiem (.) rozumiem (.), a y: (.) jaki y wpływ, jakby pani mogła powie=powiedzieć, jaki właśnie wpływ na postrzeganie tej sytuacji miały przekazy medialne w Polsce i za granicą? Raczej (.) nie tylko polskie media, ale też i zagraniczne. Jak by pani miała ocenić ich działalność w ogóle mediów na tej [na tej płaszczyźnie.

R: Znaczący chodzi te mainstreamowe [media]

M: Chociażby

R: Czy:: te (.) wolnościowe w Internecie?

7. Poprawki [wywiad 2]

K3: W sumie to ja pochodziłam z wieloletniej=z wielodzietnej rodziny, byłam ósma [...]

K2: My przyjeżdżamy z tymi (.) zbożem=z tymi belami, ale nie no (.) Ale bardzo dużo osób zamieszkuje na stałe

8. Powtórzenia [wywiad 1]

R: No nie, ja jednak, mimo mieszkania (.) przez y (.) no prawie 30 lat w mieście, kilka lat nie=nie (.) nie mogłam się jakoś odnaleźć [...]

R: Natomiast y: (.) ja jestem no=no niespecjalnie jestem praktykująca, więc ja nie wiem, czy może rzeczywiście są tutaj (.) ludzie się spotykają (.) e: w ramach wspólnoty kościoła

9. Przechwytywanie wątków [wywiad 2]

K3: zawsze pamiętam (.) jeździliśmy z ziemniakami i z mężem do (.) do Łodzi (.) Tonę ziemniaków my sprzedali, w Strykowie jeszcze był GS=

K1: =tak był tu GS=

K3: =tak był GS (.) To my, jadąc do domu, to (.) mogliśmy kupić za sprzedaną tonę ziemniaków

K2: I jak w Skoszewach na cmentarzu jest taki (.) widać ktoś postawił taki krzyż drewniany (.) no=no stary. I tam jest pochowanych pięciu (.) młodych chłopaków (.) ale to:: oni byli zabici przez mariawitów W OBRONIE (.) Bo to tak wyglądało jakby mariawici chcieli przejść ten kościółek tutaj w Niesułkowie=

K3: =W Niesułkowie=

K1: =Tak. I tutaj te walki zaczynały się=

M: = nasilać=

K2: =Nasilać. I właśnie tam jest pochowanych pięciu młodych [chłopaków

K1: To właśnie] wtedy walka była (.) Z tego, co ja TU znam

K2: =Nie no to tak ze słyszenia=

K1: =Tutaj w tym środowisku:: katolików to wszyscy przeszli (.) y: za tym biskupem=

K3: =Tak. Kowalskim=

K1: =Bo to biskup katolicki ogłosił się biskupem

10. Przedłużenia głosek [wywiad 1]

R: Ja cenię panią nauczycielkę, która jest polonistką, która właśnie:: e prowadzi ten chór (.) Y: Ona jest taką lokomotywą. Zawsze miała BARDZO ciekawe pomysły, zresztą pracując jeszcze w szkole, organizowała bale przebierańców (.) e:: i teraz właśnie też ciągnie to wszystko, bo gdyby nie ona, to by się to nie odbywało. Dlatego (.) to jest dla mnie bardzo cenne, taka jednak y:: (.) no taka lokomotywa, taka wytrwałość (.) Em:: No cóż (.) księża. Nie będę ukrywać, że różnych tutaj mieliśmy (.) y: księży, bardzo oryginalnych również

11. Reakcje psychologiczne, emocje [wywiad 2]

K3: Zostaje przy swojej wierze i nie=nie sugeruje (.) No:: Na przykład no mój zięć jest rzymski katolik=

K2: =I częściej idzie do kościoła niż córka [śmiech]=

K3: =No=no [śmiech] WŁAŚNIE [...]

K3: =JA PANI POWIEM. Ja wchodzę do rzeźnika, to mi się nóż w kieszeni otwiera. Pytam się w Intermarche w ubiegłym tygodniu: „Proszę panią, ile ta słonina?”. Słonina jest taka [R. pokazuje, że duża]. (.) o taka, nie? (.) Kiedyś były takie słoniny [pokazuje, że cienkie] (.) no bo teraz są świnię (.) są karmione inaczej, inaczej traktowane. Pytam się, ile pani ta słonina? 6 złotych (.) Ja mówię, to pani nie mam tyle, niech pani to położy

Źródło: opracowanie własne.

Brak słyszalnego odstepu między następującymi po sobie wypowiedziami pojawiał się najczęściej w obu wywiadach w sytuacji uzupełnienia lub uszczegółowienia narracji poprzedniego rozmówcy (tabela 3, punkt 1). Można powiedzieć, że była to łagodniejsza forma chęci przechwycenia wątku oraz ustosunkowania się do wyartykułowanych wcześniej poglądów. Przytoczony fragment odnosi się do charakterystyki zmian infrastrukturalnych, które zaszły w okresie ostatnich dziesięcioleci w Niesułkowie i okolicznych wsiach. Zaznaczone zostały wyraźnie dopowiedzenia: „bogatszy” oraz „młoda miejscowość”, po których nastąpiło uszczegółowienie opisu modernizacji domostw przez respondentkę inicjującą wątek za pomocą określeń: „brak kominów”, zastąpienie „drewnianych chat” murowanymi czy „odmłodzenie” społeczności. Bardziej ekspansywną formą wchodzenia w słowo jest nakładanie się wypowiedzi (tabela 3, punkt 6). W umieszczonym w tabeli przykładzie można dostrzec walkę o głos z moderatorem. W pierwszym wersie pytanie zadane przez prowadzącego zostało przerwane chęcią doprecyzowania przez badaną rodzaju mediów, do których powinna odwołać się, formułując własną opinię. Po natychmiastowo udzielonej informacji zwrotnej respondentka zyskała pewność odnośnie do planowanej konstrukcji odpowiedzi. Tzw. nakładki mogą sygnalizować ogólnie bardziej dominującą postawę rozmówcy, który nie tylko chce uzupełnić narrację poprzednika, ale zależy mu również na tym, aby przejąć kolejkę w celu rozwinięcia danego tematu poruszonego w dyskusji.

Badani w obu grupach często akcentowali pojedyncze słowa lub część narracji, ponieważ chcieli nadać im specjalne znaczenie (tabela 3, punkt 2). W powyższym przykładzie, pochodzącym z pierwszego wywiadu, interlokutorka zwróciła szczególną uwagę na trzy kwestie: organizację spotkań integrują-

cych lokalną społeczność, pomimo wprowadzonych obostrzeń pandemicznych, własne stanowisko dotyczące kontaktów międzyludzkich, wyrobione na podstawie obserwacji zachowań i opinii pozostałych członkiń Klubu Seniora, a także podział związany z odmiennym postrzeganiem izolacji spowodowanej chorobą COVID-19. Emfaza została położona na kluczowe fragmenty wypowiedzi, aby przekaz stał się w większym stopniu klarowny oraz łatwiejszy w percepcji. W niektórych sytuacjach silniejsze podkreślenie wybranych słów współwystępowało z odczuwaniem konkretnych emocji: gniewu, strachu czy ekscytacji, co potwierdzają sygnały niewerbalne, takie jak mimika i wykonywane gesty, które udało się zauważyć na nagraniu. Z tym komunikatem prozodycznym ściśle związana jest intonacja wznosząca, spotykana najczęściej podczas formułowania pytań, o czym świadczą konstrukcje językowe, rozpoczynające się od wyrazów: „dlaczego?” lub „czy?” (tabela 3, punkt 3). Pytania te były adresowane zazwyczaj do pozostałych rozmówców, ale również mogły mieć charakter retoryczny w sytuacji, gdy respondent zastanawiał się nad odpowiedzią, przykładowo na temat wpływu pandemii na pogłębienie podziału między ludźmi. Intonacja wznosząca pojawiała się również w przypadku wahania i braku pewności odnośnie do wyrażanych poglądów. Temu zjawisku towarzyszyła obecność partykuł: „tak”, „nie”, „prawda”, które stanowiły wyraźny sygnał wskazujący na zakładany konsensus grupowy w związku z prezentowaną opinią.

W podobnym kontekście co intonacja wznosząca można zaobserwować występowanie komunikatów niewerbalnych typu: „y”, „hm”, „e”, „acha” (tabela 3, punkt 4). W obu wywiadach były one widoczne w momentach krótszego zastanawiania się badanego nad dalszą wypowiedzią, spowodowanego przywoływaniem pewnych faktów z pamięci lub

próbą sformułowania poglądu na daną sprawę. W przytoczonych kolejkach zakłócenia płynności mowy pojawiły się wtedy, gdy jedna z respondentek chciała podzielić się informacją na temat wybranego kierunku studiów przez jej wnuka, zaś inna próbowała sprecyzować wyznanie, do jakiego należy. Chwilom krótszego zastanowienia się towarzyszyły charakterystyczne zwroty, jak na przykład: „Co tam jeszcze?”. Należy dodać, że tego typu komunikaty pojawiają się również jako ekwiwalent pauz, przez co mogą wyrażać określoną strategię mówienia. Badany nie chcąc tracić swojej kolejki na rzecz pozostałych interlokutorów, próbuje w ten sposób utrzymać się przy głosie i zamaskować swoją niepewność odnośnie do omawianych w trakcie spotkania kwestii. Zgoła odmienną funkcję w narracjach uczestników wywiadu pełni mowa zależna (tabela 3, punkt 5). Chcąc uargumentować zajmowane stanowisko w dyskusji, podkreślić z nim identyfikację lub ożywić przekaz, badani przywołują rozmowy z osobami trzecimi, niebiorącymi udziału w spotkaniu fokusowym. W pierwszym przykładzie cytata wypowiedzi pewnej matki pełnił funkcję urzeczywistnienia i potwierdzenia poglądu, iż trzydzieści lat temu przywiązywano dużą wagę do identycznego wyznania narzeczonych przygotowujących się do zawarcia ślubu. W drugim fragmencie, ukazującym mowę zależną, badana chce raczej zilustrować (zobrazować) główną myśl, odwołując się do dialogu z wnuczką na temat odmiennych warunków zatrudnienia w rolnictwie i usługach.

Kolejną grupę zachowań werbalnych i paralingwistycznych stanowią: poprawki, powtórzenia i przechwytywanie rozpoczętego przez innego rozmówcę wątku. Pierwsze z nich pojawiają się w kontekście często występujących lapsusów, błędów gramatycznych lub próby klaryfikacji przekazu, czyli sprawienia, aby stał się bardziej zrozumiały dla od-

biorców (tabela 3, punkt 7). Tego typu zdarzenia komunikacyjne są widoczne w sytuacji, gdy jedna z respondentek usiłowała wyjaśnić, że pochodzi z wielodzietnej rodziny, zaś inna, gdy wspomniała o obowiązkach wynikających z prowadzenia gospodarstwa i wykonywania prac polowych. Powtórzenia są z kolei rodzajem komunikatów, które mają m.in. zapewnić mówiącemu dodatkowy czas na zastanowienie się nad tym, co chce wyrazić (tabela 3, punkt 8). Umożliwiają szybkie zebranie myśli i kontynuowanie wypowiedzi, dzięki czemu unika się przekazywania głosu innemu respondentowi. W zależności od kontekstu mogą stanowić również sygnał, że interlokutor próbuje zataić pewne fakty w trakcie dyskusji, gdyż unika jednoznacznej odpowiedzi lub przeciwnie – pragnie zaakcentować wybrane fragmenty prowadzonej narracji. Z emfazą ma się do czynienia w przypadku, gdy jedna z badanych wskazała, że życie w dużym mieście stanowiło dla niej trudność i wyzwanie, przez co wyraźnie zaznaczyła (trzykrotnie używając partykuły „nie”), że próba adaptacji w stolicy zakończyła się dla niej fiaskiem. Natomiast w drugiej z przytoczonych kolejek respondentka, powtarzając dwukrotnie słowo „no”, poszukiwała właściwego sformułowania, które pozwoliłoby odbiorcy zrozumieć ocenę stopnia jej wiary. Trzecie z wyodrębnionej grupy zjawisk stanowi jawną walkę o głos między uczestnikami konwersacji i ma na celu szybkie przekazanie kolejki bardziej aktywnemu i dominującemu członkowi zespołu. Przechwytywaniu wątków towarzyszy zazwyczaj powtórzenie ostatnich kilku słów z wypowiedzi poprzednika (tabela 3, punkt 9). W to zachowanie mogą zostać wplecione silniejsze emocje związane z poruszonym tematem, gdy następcą chce wyrazić stanowczy brak zgody lub przeciwnie – zaakceptować, zaakcentować lub uzupełnić stawianą tezę czy też przedstawiany argument. Tego typu strategii komunikacyjne są widoczne w przy-

toczonych fragmentach jednego z wywiadów, gdy poruszono temat sprzedaży ziemniaków w dawnych Gminnych Spółdzielniach, przejścia drewnianego rzymskokatolickiego kościoła w Niesułkowie przez mariawitów, nasilenia sporów między przedstawicielami odmiennych konfesji, a także kontrowersyjnej postaci mariawickiego biskupa Michała Kowalskiego, który przeszedł konwersję z religii rzymskokatolickiej.

Przedłużenia głosek lub pojedynczych dźwięków prozodycznych współlistnieją na ogół z komunikatami takimi jak: „e”, „hm”, „y” i pełnią podobną funkcję, z tą różnicą, że wyrażają nieco dłuższe chwile zastanowienia nad dalszym tokiem wypowiedzi (tabela 3, punkt 10). Stanowią również pewną strategię mówienia, która ma na celu utrzymanie się przy głosie i zablokowanie interwencji w kolejkę przez innego uczestnika dyskusji. Nagromadzenie przedłużeń głosek i pojedynczych dźwięków jest widoczne w przywołanej narracji jednej z badanych biorących udział w pierwszym wywiadzie. Jej wypowiedź dotyczy postaci kreatywnej nauczycielki języka polskiego w miejscowej szkole, która stanowi autorytet dla lokalnej społeczności. Dłuższe chwile zastanowienia pojawiały się przy wymienianiu dokonań pani pedagog, jej cech charakteru, a także wskazywaniu księży, którzy raczej nie są cenieni i stawiani za wzór do naśladowania w Niesułkowie i okolicach.

Do ostatniego rodzaju wyodrębnionych zjawisk komunikacyjnych należy zaliczyć sygnały wskazujące na wyraźnie odczuwane emocje i przejawiane reakcje psychologiczne w trakcie dyskusji (tabela 3, punkt 11). Do najczęściej występujących należą: śmiech, westchnienia, kasłanie, głłośniejsze wdechy powietrza oraz ilustratory pozwalające ukazać odbiorcy charakterystyczne właściwości pewnych rze-

czy. Tego typu zdarzenia mają przede wszystkim na celu rozluźnienie atmosfery wywiadu, wprowadzenie elementów spontaniczności, autentyczności, otwartości, naturalności, a także ożywienie konwersacji. Pierwszy z przytoczonych fragmentów w tabeli odnosi się do dialogu przyjętego w konwencji żartu, w którym jedna z respondentek stwierdziła, że mąż jej córki, który przeszedł na wiarę mariawicką, częściej zaczął chodzić do kościoła niż wspomniana córka. W drugim przykładzie inna interlokutorka wyraziła za pomocą ilustratorów swoje oburzenie z powodu niskiej ceny słoniny, która w jej przekazie stała się pewnym symbolem spadku opłacalności produkcji rolnej. Za pomocą gestów unaoczniała pozostałym uczestnikom rozmiary produktu mięsnego, tak aby wypowiedź stała się w większym stopniu dla nich zrozumiała.

Analiza dynamiki grupowej z elementami analizy dyskursu (topików) – prezentacja wyników

Dotychczasowe rozważania nad postawionymi we wprowadzeniu celami badawczymi będą w kolejnej części artykułu kontynuowane i pogłębiane. W tym przypadku do analizy dynamiki grupowej zostaną wplecione elementy analizy dyskursu (w postaci tzw. topików). Pierwszy etap obejmie omówienie ilościowego zestawienia tematów inicjowanych przez moderatora oraz zapoczątkowanych przez respondentów, a także występujących w ich obrębie wątków wiodących i pobocznych¹⁰. Zostanie następnie w syntetyczny sposób przeanalizowana struktura i zawartość merytoryczna obu dyskusji. W tym celu dodano tabele ilustrujące szczegółowe schematy przebiegu obu spotkań.

¹⁰ Idea podziału tematów na: prymarne (inicjowane przez moderatora) i sekundarne (inicjowane przez respondentów) została zaczerpnięta z: Krzyżanowski 2011.

Tabela 4. Podział i zróżnicowanie ilościowe tematów w obu wywiadach

wywiad	rodzaj tematu – inicjatorzy: moderator vs. respondenci	tematy główne		tematy poboczne	
		l. bezwzględna	%	l. bezwzględna	%
wywiad 1.	tematy moderatora	7	46,7	29	50,0
	tematy respondentów	8	53,3	29	50,0
	razem	15	100,0	58	100,0
wywiad 2.	tematy moderatora	6	42,9	14	26,9
	tematy respondentów	8	57,1	38	73,1
	razem	14	100,0	52	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując ilościowej charakterystyki występowania poruszonych w dyskusjach tematów, należy zwrócić uwagę na pewną analogię z rozkładem zamieszczonym w tabeli 2, ukazującym proporcje kolejek moderatora i respondentów w obu wywiadach. O ile w przypadku pierwszego spotkania liczebność wątków inicjowanych przez prowadzącego oraz interlokutorów była bardzo zbliżona, o tyle w drugim można zaobserwować zdecydowanie większe zróżnicowanie wyników. Pomimo że proporcje występowania tematów w obu zespołach są niemal identyczne, to biorąc pod uwagę relację poruszanych kwestii głównych i pobocznych, nie trudno dostrzec prawie 25% ich przewagę po stronie osób badanych w drugiej grupie. Na tej podstawie można wyprowadzić wniosek, że struktura konwersacji była bardziej rozbudowana w drugim wywiadzie, głównie dzięki nowym wątkom pobocznym zaproponowanym przez uczestników.

Jedną z przyczyn tej sytuacji stanowi, podobnie jak w przypadku zróżnicowanej liczby kolejek, liczba osób biorących udział w obu spotkaniach. Nie mniej istotnym źródłem rozbieżności jest większa aktywność, ekspansywność oraz dominacja w sferze werbalnej i niewerbalnej respondentów. Wyodrębniane w literaturze przedmiotu pozytywne efekty grupowe (tzw. 5S Johna Hessa): stymulacji, synergii, kuli śniegowej, bezpieczeństwa i spontaniczności¹¹ (Ring 1968) były w większym stopniu widoczne w wywiadzie z udziałem 4 badanych.

Analizując wyniki umieszczone w powyższej tabeli, można zauważyć jeszcze jedną, równie ciekawą prawidłowość. W obu spotkaniach przeważała liczba wątków pobocznych nad głównymi. Oznacza to, że badani chętnie wychodzili poza przyjęte ramy dyskusji, nałożone w pewnym stopniu przez moderatora i poruszali nowe kwestie, które niekoniecznie musiały wiązać się z przewodnim tematem przedsięwzięcia opartego na wywiadach fokusowych. Mówiąc najprościej, między liczbą głównych tematów zapoczątkowanych przez wszystkich uczestników nie dostrzega się istotnych różnic. Wyrównane proporcje ulegają zmianie dopiero wtedy, gdy porównuje się wartości bezwzględne i odsetki wątków pobocznych, rozpoczynanych przez moderatora i respondentów. Można potwierdzić również wniosek płynący z poprzedniego paragrafu, iż prowadzący w pierwszej dyskusji był silniej zorientowany na realizację zadania oraz cechowała go większa aktywność odnośnie do warstwy merytorycznej poruszanych zagadnień. W drugiej natomiast bardziej dbał

¹¹ „5S” jest akronimem angielskich słów na określenie zjawiska, w którym równocześnie występuje pięć efektów grupowych: stymulacji (*stimulation*), synergii (*synergy*), kuli śniegowej (*snowballing*), bezpieczeństwa (*security*) i spontaniczności (*spontaneity*).

o dobre samopoczucie respondentów i komfort psychologiczny przy jednoczesnej zmianie postawy w sferze zdobywania informacji na powściągliwą, wycofaną i nieekspansywną. Moderator w tym przypadku nadawał raczej ogólny kierunek rozważań, niż ściśle trzymał się brzmienia pytań z przygotowanego wcześniej scenariusza.

Po ogólnej charakterystyce rozkładu tematów zapoczątkowanych przez moderatora i respondentów oraz wątków wiodących i pobocznych należy dokładniej przyjrzeć się strukturze merytorycznej obu wywiadów. Patrząc na zagadnienia inicjowane przez moderatora w pierwszym spotkaniu (tabela 5), można powiedzieć, że najczęściej eksplorowane były te, które wiążą się ściśle z charakterystyką mieszkańców Niesułkowa i okolicznych wsi, a także z życiem codziennym badanych: identyfikacją problemów, ogólną integracją, obchodzeniem świąt czy też dialogiem ekumenicznym. Nieco rzadziej pogłębiany był całościowy stosunek rozmówczyń do: zmian wywołanych obostrzeniami pandemicznymi, oddziaływania przekazów medialnych w okresie najsurowszej kwarantanny oraz niestabilnej sytuacji finansowej przedsiębiorców. Z kolei najrzadziej poruszonym tematem, składającym się zaledwie z dwóch epizodów, była historia losów rodzinnych i miejscowości, w których respondentki żyją na co dzień. Można powie-

dzieć, że struktura rozpoczętych przez moderatora kwestii w pierwszym wywiadzie cechuje się raczej brakiem linearności oraz swobodnym przechodzeniem między zagadnieniami zawartymi w scenariuszu dyskusji.

Absencję usystematyzowania i pewnego logicznego uporządkowania tematów daje się zauważyć również po stronie badanych uczestniczących w pierwszej dyskusji (tabela 6). Najczęściej poruszane wątki związane były z: relacjami międzywyznaniowymi występującymi wśród mieszkańców Niesułkowa i okolic, małżeństwami mieszanymi religijnie oraz współcześnie pojawiającym się w kościele procesem laicyzacji. Nieco mniejszy nacisk położono na ocenę działań podjętych przez rząd w trakcie tzw. pierwszej fali pandemii COVID-19 w Polsce. Respondentki kilkakrotnie powracały również do kwestii aktywności i integracji społecznej w środowisku lokalnym oraz unikania rozmów na niektóre tematy, mogące wywołać antagonizm wśród mieszkańców. Najrzadziej eksplorowano natomiast: wątek historyczny odnoszący się do głośnego w okolicy zabójstwa z okresu II wojny światowej, obecność autorytetów, a także aspekty polityczne, związane z bieżącymi działaniami rządu w Polsce. Kolejność poruszonych zagadnień również w tym przypadku nie odzwierciedla struktury scenariusza ze wskazówkami przygotowanymi dla moderatora.

Tabela 5. Rozkład tematów inicjowanych przez moderatora w grupie pierwszej

sygnatura	TEMATY MODERATORA
1.1	Ogólna charakterystyka życia mieszkańców w Niesułkowie Kolonii i okolicy. Praca, zajęcia i sposoby spędzania czasu wolnego
2.1	Historia losów rodzinnych. Pochodzenie. Najważniejsze wydarzenia rodzinne
2.2	Historia miejscowości (Poćwiardówka i Niesułków Kolonia)

1.2	Powody zadowolenia z życia w Poćwiardówce i Niesułkowie Kolonii
1.3	Obecność przybyszów i turystów w okolicy. Podziały „swój”–„obcy”
3.1	Identyfikacja spraw ważnych dla mieszkańców wsi w ostatnim czasie
3.2	Sprawy i wydarzenia łączące oraz dzielące mieszkańców wsi
1.4	Podziały występujące w społeczności. Np: „młodzi–starzy”, „bogaci–biedni” itp.
4.1	Wpływy partii politycznych na rządy lokalne w okolicy
5.1	Aktywność społeczna mieszkańców. Działania i wydarzenia o charakterze integrującym
3.3	Przykłady wspólnie obchodzonych Świąt (rzymskokatolickich i mariawickich)
5.2	Obecność organizacji i stowarzyszeń w Poćwiardówce, Niesułkowie Kolonii i okolicy
3.4	Identyfikacja osób i grup społecznych, które cieszą się największym autorytetem lokalnej społeczności
3.5	Postrzeżenie osób innych wyznań (mariawici – większość, rzymscy katolicy – mniejszość)
6.1	Identyfikacja konfliktów wyznaniowych – historycznie i współcześnie
6.2	Przykłady współpracy między księżmi/kapłanami/kapłankami (RK, M, SM)
3.6	Sposoby poprawy relacji między mieszkańcami przez władze lokalne
3.7	Postrzeżenie przyszłości okolicznych wsi, szansa na pojednanie, dialog ekumeniczny
7.1	Pandemia – typy reakcji na pierwsze doniesienia o zakażonych i narodowej kwarantannie
7.2	Całościowy stosunek do pandemii – na początku i w chwili realizacji badania
7.3	Wpływ mediów, oddziaływanie przekazów o pandemii na mieszkańców
7.4	Wtrącenie – przykład osoby, która poniosła publicznie konsekwencję za brak maseczki w metrze
3.8	Przykłady integracji wśród mieszkańców w czasie kwarantanny
3.9	Identyfikacja – wystąpienie nowych podziałów spowodowanych pandemią
6.3	Nietypowe obchody Świąt Wielkanocnych w dobie pandemii
4.2	Ocena działań rządu od marca do września 2020 roku w związku z naprzemiennym wprowadzaniem i luzowaniem obostrzeń sanitarnych
4.3	Ocena działań władzy lokalnej (sołtysi, władze gminy, powiatu) od marca do września 2020 roku
3.10	Wpływ pandemii na życie (konflikty) między sąsiadami
7.5	Negatywne skutki pandemii obserwowane przez przedsiębiorców

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6. Rozkład tematów inicjowanych przez respondentki w grupie pierwszej

sygnatura	TEMATY RESPONDENTEK
1.1	Historia powrotu respondentki w rodzinne strony
1.2	Historia miejscowości (blisko granicy z Generalną Gubernią), obecność Niemców
2.1	Wątki zabójstw w czasie II wojny światowej – historia leśniczego i jego rodziny (motyw niereligijny)
3.1	Nieprzychylnie postrzeganie małżeństw dwuwyznaniowych. Zmiana obecnej sytuacji
3.2	Zmiana postaw księży wobec małżeństw dwuwyznaniowych
4.1	Spotkania w ramach klubu seniora działającego w Niesułkowie Kolonii. Wydarzenia i zajęcia organizowane przez klub
4.2	Dokonania zespołu ludowego „Lipowianki”. Jego znaczenie w lokalnej społeczności
5.1	Ocena pandemii: noszenie maseczek = głupota
6.1	Widoczne podziały w głosowaniu podczas wyborów. Podział przez pryzmat spraw politycznych
4.3	Dożynki – festyn. Coroczna impreza organizowana przez Koło Gospodyń Wiejskich w Lipce
4.4	Sygnalizacja potrzeby większej integracji mieszkańców, organizacji większej liczby wydarzeń, zachęty do podtrzymywania tradycji
3.3	Opis różnic między wyglądem mszy św. w kościele rzymskokatolickim i mariawickim
3.4	Przedszkole prowadzone przez kościół mariawicki w Niesułkowie
7.1	Przykłady autorytetów – nauczycielka, polonistka i leśniczy
3.5	Procesy laicyzacji, które są lepiej widoczne w kościele rzymskokatolickim
3.6	Przykłady konfliktów wyznaniowych i ich zanik w obecnych czasach
5.2	Wyraźny podział poglądów na temat pandemii wśród społeczności lokalnej
5.3	Emocje towarzyszące pierwszym doniesieniom o wirusie i pandemii
6.2	Niespójność przekazów na temat pandemii kierowanych od rządu
5.4	Podział przekazów medialnych – głównego nurtu vs. niszowych
8.1	Podział na zwolenników (większość) i przeciwników (mniejszość) obostrzeń sanitarnych
5.5	Przykłady nielogicznych zachowań, działań, manipulacji. Sprzeczne przekazy od lekarzy
5.6	Noszenie maseczek – problem ze zbiorową odpornością. Zdziwienie, że nikt nie buntuje się, nie zadaje pytań, nie stawia oporu itp.
8.2	Unikanie rozpoczynania tematu obostrzeń w kręgach znajomych. Strach przed ujawnieniem własnego zdania
6.3	Decyzje w sprawie pandemii podejmowane na wyższym szczeblu (rząd wykonuje to, co musi)
8.3	Osoby starsze – grupa, która w największym stopniu odczuła pandemię społecznie i zdrowotnie
5.7	Przykłady obostrzeń wśród dzieci w przedszkolu
8.4	Unikanie konfrontacji światopoglądowej wśród mieszkańców

Źródło: opracowanie własne.

Z pewną linearnością przekazu ma się natomiast do czynienia, gdy dokonuje się analizy tematów zapoczątkowanych przez moderatora w drugim wywiadzie (tabela 7). Spotkanie to w zdecydowanie mniejszym stopniu było nasycone „przeskakiwaniem” prowadzącego między poszczególnymi wątkami, a cechowało się raczej ich uporządkowaniem oraz systematyzacją. Najczęściej pogłębianymi okazały się być zagadnienia związane z: podziałami, występowaniem konfliktów i identyfikacją autorytetów na wsiach objętych badaniem. Nieco rzadziej eksplorowano relacje międzyreligijne, zaś najmniej czasu poświęcono: odbiorowi sąsiadów i postrzeganiu ich w kategoriach „swój-obcy”, a także napływowi nowych mieszkańców i aktywności społecznej środowiska lokalnego.

Respondentki w drugim wywiadzie poruszały najczęściej kwestie związane z historią wielowyznaniowości i mariawityzmu na terenie objętym badaniem (tabela 8). W zakres tego tematu wchodzi również refleksja nad problemami, z którymi borykają się małżeństwa mieszane religijnie. Mniej czasu zaj-

mowały: aktywność społeczna w środowisku lokalnym, ogólna tolerancja mieszkańców Niesułka i okolic wobec przedstawicieli odmiennych konfesji, a także szeroko pojęte zagadnienia historyczne, związane z powstaniem poszczególnych wsi oraz okresem I i II wojny światowej. Najbardziej pobieżnie omówionymi zagadnieniami były natomiast: problemy związane z życiem na prowincji i prowadzeniem gospodarstwa rolnego, a także specyfika głosowania w wyborach do władz państwowych i samorządowych w niewielkich miejscowościach. Podobnie jak w przypadku tematów wychodzących od moderatora i badanych w pierwszym wywiadzie, struktura wątków inicjowanych przez respondentki podczas drugiej dyskusji nie miała charakteru linearnego. Uczestniczki często przerywały dany epizod i przechodziły do kolejnego, aby po upływie kilkunastu minut wrócić do wcześniej poruszonego. Należy jednak zaznaczyć, że struktura tematów poruszanych przez respondentki w drugim spotkaniu była najbardziej rozbudowana, co przekłada się na ubogacenie zebranego materiału spośród wszystkich modeli objętych obserwacją.

Tabela 7. Rozkład tematów inicjowanych przez moderatora w grupie drugiej

sygnatura	TEMATY MODERATORA
1.1	Historia losów rodzinnych. Związek z miejscowościami zamieszkania (Niesułek Kolonia, Wola Cyrusowa i Wola Cyrusowa Kolonia)
1.2	Ogólna wiedza o miejscowości i okolicy, w której mieszkają respondentki
2.1	Obecność przybyszów i turystów na terenach objętych badaniem. Podział „swoi-obcy”
3.1	Obecność sytuacji konfliktowych między sąsiadami – identyfikacja, pytanie o przykłady
3.2	Przykłady wydarzeń i sytuacji, które dzielą mieszkańców okolicznych wsi
3.3	Identyfikacja innych podziałów wśród społeczności lokalnej. Np: „młodzi–starzy”, „bogaci–biedni”
4.1	Aktywność społeczna wśród mieszkańców. Przykłady organizacji, wspólnych wydarzeń itp.
3.4	Identyfikacja osób i grup społecznych będących autorytetem w lokalnej społeczności

- 5.1 Relacje między wyznawcami rzymskokatolickimi i mariawitami – historycznie i współcześnie
- 5.2 Małżeństwa mieszane wyznaniowo. Pytanie o przypadki/przykłady niechęci
- 5.3 Występowanie konfliktów wyznaniowych wewnątrz rodzin
- 3.5 Przykłady wspólnie obchodzonych świąt i uroczystości
- 6.1 Wątek pandemii – czy badane dostrzegają pozytywne konsekwencje pandemii i obostrzeń
- 6.2 Stosunek do pracy i nauki zdalnej w czasie pandemii

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 8. Rozkład tematów inicjowanych przez respondentki w grupie drugiej

sygnatura	TEMATY RESPONDENTEK
1.1	Wątek osobisty – wejście w związek małżeński z osobą wyznania mariawickiego
2.1	Przykłady stowarzyszeń i organizacji działających na terenie objętym badaniem (ogólnie)
1.2	Brak podziałów wyznaniowych współcześnie – dobre relacje międzysąsiedzkie
1.3	Zjazdy ekumeniczne organizowane w Łodzi. Przykłady integracji mariawitów i rzymskich katolików
3.1	Historia Sułkowskiego, który był zamożnym posiadaczem ziem (nawiązanie do nazwy jednej z miejscowości)
3.2	40-lecie Domu Kultury w Niesułkowie Kolonii
3.3	Przeniesienie Urzędu Gminy z Niesułkowa do Strykowa
3.4	Rekonstrukcje bitwy z czasów I wojny światowej
3.5	Wątek historyczny – spalenie mieszkańców w stodole w czasie II wojny światowej – akcja odwetowa za zabójstwo żołnierza niemieckiego
4.1	Emigracja mieszkańców z okolicznych wsi. Niechęć do zajmowania się rolnictwem i problemy z tego wynikające
4.2	Problemy, z którymi borykała się wieś – dawniej i dzisiaj
5.1	Obecność podziałów światopoglądowych i politycznych
6.1	Specyfika głosowania na wsiach
5.2	Podział mieszkańców na linii: „osiadli vs. nowi mieszkańcy”. Dużo osób przyjezdnych z Łodzi i Warszawy
5.3	Obecność biedniejszych rodzin w okolicy, korzystających z pomocy opieki społecznej
2.2	Aktywność społeczna – stowarzyszenia, Koła Gospodyń Wiejskich, spotkania w świetlicach, OSP
2.3	Aktywność społeczna – zespół ludowy „Lipowianki”, klub seniora
2.4	Przykłady działań podejmowanych przez klub seniora
2.5	Aktywność społeczna – Wola Cyrusowa-Kolonia: KGW

- 2.6 Aktywność społeczna – Wola Cyrusowa wieś: Stowarzyszenie „Otwarte Serca”
- 7.1 Historyczne przykłady konfliktów wyznaniowych – zarzuty o herezję
- 7.2 Historyczne przykłady konfliktów wyznaniowych – przezywanie „kozłami”
- 7.3 Historyczne przykłady konfliktów wyznaniowych – rzucanie kamieniami
- 7.4 Historyczne przykłady konfliktów wyznaniowych – przywiązywanie nóg do ciągnących koni
- 7.5 Historyczne przykłady konfliktów wyznaniowych – odbieranie kościołów
- 7.6 Dwa podziały: KRK i KM oraz SKM i KM
- 7.7 Znaczenie Matki Kozłowskiej. Najważniejsze punkty historyczne jej działalności
- 7.8 Skłócenie mariawitów z rzymskimi katolikami przez władze rosyjskie (carskie). Odradzanie utrzymywania kontaktów
- 7.9 Małżeństwa mieszane, śluby jednostronne
- 7.10 Błędy kiedyś popełniane przed zawarciem małżeństwa – rodzice decydowali o małżeństwie dzieci, a nie oni sami. Unikanie dyskusji na temat wiary
- 7.11 Przykłady rodzin skonfliktowanych wyznaniowo – nacisk na chrzczenie dzieci w konkretnym kościele
- 7.12 Problem wprowadzania dodatkowych nieporozumień wyznaniowych przez księży
- 7.13 Organizacja wesel osób mieszanych wyznaniowo – problemy
- 1.4 Propozycja rozwiązania nieporozumień – pozostawienie podjęcia decyzji dzieciom, gdy dorosną
- 1.5 Obecność księży różnych wyznań podczas ważnych uroczystości lokalnych
- 1.6 Wzrost tolerancji wyznaniowej wśród mieszkańców współcześnie
- 8.1 Dostrzeżenie wyłącznie negatywnych skutków pandemii – rozpad więzi, zanik relacji
- 8.2 Pozytywny aspekt pandemii – wśród społeczności wiejskiej istnieje mniejsze ryzyko zakażenia wirusem i zachorowania z jego powodu
- 8.3 Negatywne konsekwencje pracy i nauki zdalnej – w ocenie perspektywicznej

Źródło: opracowanie własne.

Oprócz wykorzystania elementów jakościowej analizy dyskursu (w postaci wyodrębnienia topików) możliwe jest również dokonanie oceny dynamiki grupowej obu spotkań pod kątem ilościowym. O ile w przypadku pierwszego wywiadu ma się do czynienia z podobnym zaangażowaniem moderatora i respondentek w konwersację, o tyle w drugim dostrzega się znaczną dysproporcję pod tym względem. W większym zespole interlokutorki częściej dochodziły do głosu i przejawiały inicjatywę

niż prowadzący. Można zaobserwować wyraźne odejście od pewnych narzuconych ram dyskusji na rzecz wątków wykraczających poza nie. Respondentki okazały się być w tym przypadku bardziej dominujące, gdyż decydowały o tempie konwersacji i wymiany poglądów oraz zakresie merytorycznym w obrębie poruszonych tematów. Moderator starał się raczej pozostać w cieniu, nadać ogólny kształt i kierunek dyskusji, a także śledzić kolejność pytań zawartych w scenariuszu. Zdecydowanie waż-

ny był dla niego wymiar relacyjny w komunikacji z zaproszonymi gośćmi. W pierwszy wywiad prowadzący musiał natomiast włożyć więcej wysiłku. Świadczy o tym duża liczba sygnałów werbalnych i niewerbalnych wynikających z kierowania zespołem, pogłębiania odpowiedzi, dopytywania czy też adresowania próśb o doprecyzowanie wywodów. Zachowania te były reakcją na powściągliwość w dzieleniu się własnymi przemyśleniami przez uczestników. Należy również zaznaczyć, że dyskusja z mniejszą grupą w analizowanym przypadku charakteryzuje się uboższą zawartością merytoryczną i zredukowanym zakresem poruszonych tematów. Zarówno po stronie moderatora, jak i respondentek dostrzega się brak linearnej struktury narracyjnej oraz działanie według powtarzającego się schematu.

W ramach analizy dyskursu należy poruszyć kwestię zależności między polityką ogólnopolską a dynamiką przeobrażeń na poziomie lokalnym w społeczności wielowyznaniowej na terenie Niesułkowa i okolicznych wsi. Na podstawie wypowiedzi respondentek w obu zespołach można powiedzieć, że badane środowisko jest podzielone w sprawie popierania i identyfikacji z danym ugrupowaniem politycznym. Pewnego rodzaju spór toczący się wśród mieszkańców jest najlepiej widoczny w trakcie prywatnych rozmów i spotkań nieformalnych. Jak stwierdza jedna z respondentek: „Tu się na temat [polityki – przyp. P.O.] też dyskutuje. Rozmawiamy, bo ludzie są podzieleni. Są grupy, które po prostu mają takie poglądy, inni mają takie poglądy. A czy tam są bardzo jakoś tak zniechęceni? To nie wiem. W każdym bądź razie słyszy się” (W2, K, 45+, RK¹²). Dodaje po chwili jednak, że nie pro-

wadzi się otwartych debat, podczas których próbuje się przekonać interlokutorów do zmiany poglądów. Wspomniana konfrontacja polega raczej na łagodnej wymianie opinii, aby nie doprowadzić do otwartego konfliktu. Co ważne, respondentki w obu grupach nie zauważyły związku pomiędzy wyznaniem a sympatią polityczną wobec konkretnych ugrupowań. Wskazuje się natomiast na istotną zależność między podziałem politycznym a brakiem zgody w kwestii pandemii COVID-19: „One [sprawy – przyp. P.O.] dzielą raczej, jeśli chodzi o charakter polityczny. Bo ludzie są podzieleni, jeśli chodzi właśnie o tę pandemię. Uważają, że to głupota nosić te maseczki. Drudzy są śmiertelnie przerażeni i noszą” [W1, K, 45+, RK]. Odmienne poglądy nie przeszkadzają jednak w realizacji wspólnych działań, planów czy wycieczek, jak chociażby w przypadku członkiń miejscowego Klubu Seniora.

Ostatni cel niniejszego artykułu stanowi refleksja nad technicznymi i praktycznymi aspektami prowadzonych analiz. W trakcie wykonywanej procedury kodowania i kategoryzowania zdarzeń komunikacyjnych oraz tematów poruszonych przez respondentów i moderatora nie korzystano ze specjalistycznych programów przeznaczonych do jakościowej lub ilościowej analizy danych. Materiał będący podstawą do dalszej pracy stanowiły wnikliwe i szczegółowe transkrypcje wywiadów, zapisane w pakiecie MS Word. Z kolei tabelaryczne zestawienia ilościowe i wykresy zostały wykonane w programie MS Excel. Uzupełnieniem były również sporządzone notatki z obserwacji uczestniczącej. Transkrypcje rozmów, wykonane samodzielnie, składały się z trzech kluczowych elementów: dosłownych wypowiedzi uczestników spotkań, ich

¹² Przy dosłownych wypowiedziach respondentów została podana metryczka zawierająca informacje o: numerze wywiadu (W1 – pierwszy, W2 – drugi), płci (K – kobieta, M – mężczy-

zna), wieku (45-, 45+ poniżej i powyżej 45 lat) i wyznaniu (RK – rzymskokatolickie, SM – mariawickie starokatolickie, KM – mariawickie katolickie).

zachowań paralingwistycznych i niewerbalnych, a także dodatkowych komentarzy, zawierających opis zdarzeń komunikacyjnych. Należy zaznaczyć, że wyodrębnianie kategorii analitycznych, jak i cały proces kodowania danych były powtarzane kilkakrotnie w celu sprawdzenia i korygowania błędów, które pojawiły się w trakcie pracy. Działania te podjęto, aby zapewnić rzetelność i obiektywność analizy dynamiki grupowej, konwersacji i dyskursu (topików).

Wielokrotne przeprowadzanie tych samych czynności stanowiło zajęcie czasochłonne i wymagało dużego nakładu pracy. Niemniej jednak okazało się potrzebne, aby móc otrzymać końcową formę klucza kodowego oraz stabilny system kategoryzacji, adekwatny i wiarygodny w stosunku do zebranych danych o charakterze jakościowym i ilościowym. Inspirując się założeniami Anselma Straussa i Juliet Corbin (1998; Gibbs 2011: 135), proces tworzenia siatki pojęciowej miał charakter hierarchiczny i otwarty. Kodowanie obejmowało określenie właściwości i wymiarów nadawanych etykiet, a także pogrupowanie zidentyfikowanych oraz wyodrębnionych kategorii. Dzięki syntezie prowadzonych obserwacji można było dokonać porównania pomiędzy uczestnikami obu zespołów – ich wypowiedzi, zachowań paralingwistycznych, technik retorycznych oraz poruszonych tematów głównych i pobocznych. W procesie kodowania pomocną okazała się strategia ciągłego porównywania i konfrontowania informacji, zwłaszcza gdy istniało ryzyko pominięcia kluczowych charakterystyk komunikacyjnych i merytorycznych obu wywiadów, widocznych w transkrypcjach nagrań. Zwracano również uwagę na pojawiające się w dyskusjach specyficzne zwroty uczestników, takie jak: „nigdy”, „na pewno”, „zawsze”, które prowokowały do bardziej wnikliwego przyjrzenia się poszczególnym fragmentom wypowiedzi.

W części poświęconej analizie konwersacji i dyskursu, opartych na metodologii teorii ugruntowanej, skoncentrowano się na pogłębionej weryfikacji istniejących kodów w kontekście nowopowstałych. Dokonano w ten sposób rewizji wcześniejszych zestawów pojęciowych. Ważną rolę odegrało odkrycie kategorii *in vivo* prezentujących sposób patrzenia i definiowania otaczającej rzeczywistości przez uczestników wywiadów (Charmaz 2009: 59–96). W przypadku analizy dyskursu wyodrębniono bardziej ogólne fragmenty dyskusji, a następnie połączono je w pewną całość opisaną kluczowymi słowami. Rezultatem podjętych czynności było nadanie syntetycznych etykiet oraz stworzenie katalogu tematów, inicjowanych zarówno przez moderatora, jak i respondentów. Otrzymany rozkład wątków głównych i pobocznych stanowił podstawę do późniejszych interpretacji o charakterze ilościowym i jakościowym.

Konkluzje. Podsumowanie. Praktyczne implikacje

W niniejszym artykule ukazano niestandardowe podejście do analizy materiału pochodzącego z wywiadów fokusowych (minigrupy i triady), które czerpie swe inspiracje zarówno z paradygmatu postpozytywistycznego, jak i interpretatywno-konstruktywistycznego. Pomimo że cel dociekań miał głównie charakter metodologiczny, to z powodzeniem można wykorzystać zaproponowany schemat badawczy do pracy wyłącznie nad warstwą semantyczną dyskusji grupowych i traktować go jako uzupełnienie eksplikacji dosłownych wypowiedzi respondentów. Zaprezentowany model może również rzucić nowe światło na toczącą się w literaturze przedmiotu dyskusję nad stosowaniem wywiadów fokusowych w naukach społecznych (Maison 2001: 7–11; Lisek-Michalska 2002: 311–312).

Wykorzystane techniki analizy, oparte na triangulacji, pozwoliły na kompleksowe ujęcie zebranego materiału. Oprócz warstwy semantycznej wypowiedzi respondentek i moderatora udało się zidentyfikować i przedstawić strategie mówienia, oparte na konkretnych środkach lingwistycznych, dzięki szczegółowej obserwacji następujących po sobie kolejek i sekwencji. Analiza na tym poziomie nie byłaby możliwa, gdyby nie wykorzystano sprzętu audiowizualnego rejestrującego przebieg dyskusji¹³. W rezultacie porównano ze sobą komunikaty werbalne i paralingwistyczne w dwóch zespołach i na tej podstawie wyprowadzono wniosek o występowaniu różnic w dynamice grupowej.

Pomimo odmiennych założeń metodologicznych, na podstawie wywiadów fokusowych przeprowadzonych w gminie Brzeziny można dostrzec jedno, główne podobieństwo z badaniami wcześniejszymi, zrealizowanymi przez autora w latach 2013–2017 w wybranych miejscowościach w Polsce i w Ukrainie. Ma się tutaj na myśli kwestię miejsca, w którym odbywa się dyskusja (Orzechowski 2019: 54). Potwierdza się stwierdzenie, że realizacja spotkania w warunkach terenowych przynosi więcej korzyści zarówno organizatorom przedsięwzięcia, jak i samym respondentom. W środowiskach lokalnych uczestnicy czują się bardziej komfortowo, gdyż mają poczucie, że są „u siebie”. Zrealizowana zostaje dzięki temu potrzeba bezpieczeństwa, co przekłada się na większą otwartość oraz motywację do przybycia na spotkanie, dzielenie się prawdziwymi (zgodnymi z rzeczywistością) i szczerymi opiniami, a także bardziej

przyjazną atmosferę. Pomieszczenie w profesjonalnym ośrodku badawczym może wprowadzić w tej sytuacji nadmierny dystans i sztuczność wymiany poglądów. Taki wniosek można sformułować zwłaszcza na podstawie dostrzeżonych i opisanych zdarzeń komunikacyjnych oraz występowania licznych tematów inicjowanych przez respondentów, które świadczą raczej o swobodnym i naturalnym przebiegu obu wywiadów.

Warto zwrócić uwagę na zalety płynące z włączenia do badań metodologicznych komponentów zarówno o charakterze ilościowym, jak i jakościowym. Na podstawie postpozytywistycznej koncepcji analizy dynamiki grupowej można przystąpić do stworzenia kategoryzacji lub typologii sygnałów paralingwistycznych i sposobów komunikacji członków zespołu w odniesieniu do warstwy semantycznej ich wypowiedzi. Innymi słowy, tego typu dociekania dostarczają narzędzi prowadzących do prześledzenia zakłóceń płynności mowy w kontekście artykułowanych przez respondentów i moderatora słów. Dzięki wyodrębnieniu pewnych zachowań werbalnych i niewerbalnych analiza ilościowa stanowi zarówno dobry punkt wyjścia do pogłębionych obserwacji za pomocą technik jakościowych, jak i ich podsumowanie. Analiza konwersacyjna jest bardziej złożonym procesem postępowania badawczego, który polega na poznaniu struktury następujących po sobie wypowiedzi w świetle wyodrębnionych zdarzeń komunikacyjnych. Obserwator może w rezultacie zidentyfikować strategie mówienia i dostrzec powtarzające się schematy, przykładowo pytań i odpowiedzi, „które pasują do siebie jak przysłowiowy «klucz» i «zamek»” (Rancew-Sikora 2007: 43). Mapy powiązań między pojawiającymi się w dyskusji tematami inicjowanymi przez moderatora i respondentów

¹³ Dzięki nagraniom można było wykonać szczegółowe transkrypcje, które stanowią podstawę prowadzonych analiz. Analizy zostały dodatkowo wzbogacone o elementy niewerbalne uczestników, takie jak mimika, gesty itp.

oraz wątkami głównymi i pobocznymi dostarcza z kolei analiza dyskursu. W tej części badacz raczej nie skupia się już na warstwie prozodycznej i paralingwistycznej, ale bardziej go interesuje dosłowne sformułowanie dłuższych fragmentów prowadzonych wywiadów. Należy podkreślić, że zaprezentowane podejście metodologiczne pozwala przede wszystkim uporządkować materiał empiryczny, który następnie może być wykorzystany na potrzeby klasycznej analizy treści. Kolejność zastosowania poszczególnych etapów dociekań zależy od sformułowanych celów, hipotez lub problemów badawczych. Z jednej strony można wyciągnąć wnioski na podstawie zagregowanych danych, a z drugiej ma się okazję powołać na dosłowne wypowiedzi respondentów i moderatora. Kompatybilność ilościowego i jakościowego podejścia analitycznego powinna zapewnić większą obiektywność formułowanych wniosków (Orzechowski 2019: 370–371).

Zaprezentowany proces obróbki danych i powyższe konkluzje mają również pewien praktyczny wymiar. Zestawienie zachowań werbalnych i niewerbalnych może w przyszłości przełożyć się na lepszy dobór grup, chociażby ze względu na cechy społeczno-demograficzne jej członków (Orzechowski 2019: 359–360). Przewidując konsekwencje rekrutacji, można uniknąć niedopasowania prowadzącego spotkanie do jego rozmówców¹⁴. Wnikliwa analiza dynamiki grupowej, konwersacji i dyskursu pozwala również prześledzić i kontrolować fragmenty wywiadów, które wiążą się zwystępowaniem czynników konformizujących oraz zjawisk sprzężonych z mechanizmem spirali milczenia. Wielopoziomowy charakter studio-

wania wypowiedzi pomaga natomiast w zdemarkowaniu zajmowanych stanowisk w rozmowie, a także przyjętych stylów i sposobów argumentacji. Wiedza o tych właściwościach może okazać się przydatna w projektowaniu kolejnych wywiadów fokusowych i udoskonaleniu umiejętności moderatora.

W przypadku dyskusji grupowych prowadzonych w środowiskach zróżnicowanych religijnie, narodowościowo i etnicznie należy dostrzec dodatkowy walor praktyczny przedstawionego w niniejszym artykule niestandardowego podejścia analitycznego. Przy zachowaniu postawy rozumiejącej (otwartej na normy i prawa obowiązujące w danej zbiorowości oraz odmienność sposobów komunikacji w wymiarze werbalnym i niewerbalnym) badacze i moderatorzy będą w większym stopniu uwrażliwieni na niuanse kulturowe, widoczne choćby w warstwie paralingwistycznej wypowiedzi. To z kolei przełoży się na poprawność interpretacji i obróbki technicznej zebranych danych, a w konsekwencji doprowadzi do sformułowania trafnych wniosków końcowych. Na podstawie prawidłowo przeprowadzonych wywiadów fokusowych badacze mogą zaproponować konkretne rekomendacje, które pozwolą obniżyć napięcie w relacjach między przedstawicielami zróżnicowanych kulturowo środowisk lub rozwiązać pojawiające się problemy społeczne w tychże zbiorowościach.

Należy mieć nadzieję, że refleksja nad metodologią zogniskowanych wywiadów grupowych, a także nad analizą dynamiki w zespole, konwersacji i dyskursu będzie w przyszłości pogłębianą i rozwijana o nowe wątki. Konkluzje płynące z niniejszego artykułu mogą stanowić pewną podstawę do dalszej pracy zmierzającej w tym kierunku.

¹⁴ Wiele przykładów niedopasowania moderatora do grupy podsuwa literatura przedmiotu – chociażby: Lisek-Michalska 2013: 164.

Bibliografia

- Bales Robert (1950) *Interaction Process Analysis, a Method for the Study of Small Groups Reading*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Bales Robert, Cohen Stephen, Williamson Stephen (1997) *SYM-LOG: A System for The Multiple Level Observation of Groups*. New York: Free Press.
- Charmaz Kathy (2009) *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Creswell John, Clark Vicki Plano (2017) *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Daniłowicz Paweł, Lisek-Michalska Jolanta, red. (2007) *Zogniskowany wywiad grupowy. Studia nad metodą*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Dijk Teun van (1982) *Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London: Longman.
- Dijk Teun van (1984) *Prejudice in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins.
- Garfinkel Harold (1967) *Studies in Ethnomethodology*. New York: Prentice Hall-Englewood Cliffs.
- Gibbs Graham (2011) *Analizowanie danych jakościowych*. Przełożyła Maja Brzozowska-Brywczyńska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gumperz John (1982) *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Halliday Michael Alexander Kirkwood (1980) *Uczenie się znaczeń [w:] Smoczyńska Magdalena, Shugar Grace Wales, red., Badania nad rozwojem języka dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 514–556.
- Jakobson Roman (1989) *Język a inne systemy komunikacji*. Przełożył Stefan Amsterdamski [w:] Jakobson Roman, red., *W poszukiwaniu istoty języka*. Warszawa: PIW, s. 59–74.
- Konecki Krzysztof (2000) *Studia z metodologii badań jakościowych: Teoria ugruntowana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Krzyżanowski Michał (2011) *Analiza zogniskowanych wywiadów grupowych [w:] Wodak Ruth, Krzyżanowski Michał, red., Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*. Warszawa: Łośgraf, s. 255–280.
- Kurczewski, Jacek, Herman Aleksandra, red. (2012) *Antagonizm i pojednanie w środowiskach wielokulturowych*. Gdańsk: Słowo/obraz terytoria.
- Lerner Gene, red. (2004) *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Lisek-Michalska Jolanta (2002) *Focus – sztuka czy metoda? „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”*, t. 1, nr 64, s. 311–326.
- Lisek-Michalska Jolanta (2013) *Badania fokusowe. Problemy metodologiczne i etyczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Maison Dominika (2001) *Zogniskowane wywiady grupowe: jakościowa metoda badań marketingowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Malinowski Hubert (2007) *Badanie dynamiki grupy w fokusie [w:] Daniłowicz Paweł, Lisek-Michalska Jolanta, red., Zogniskowany wywiad grupowy. Studia na metodą*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 127–156.
- Orzechowski Paweł (2019) *Badania fokusowe jako laboratorium wiedzy o społeczeństwie. Analiza konwersacji i dyskursu na przykładzie zogniskowanego wywiadu grupowego*. Praca doktorska. Maszynopis dostępny w: Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Rancew-Sikora Dorota (2007) *Analiza konwersacyjna jako metoda badania rozmów codziennych*. Warszawa: Trio.
- Rapley Tim (2010) *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*. Przełożyła Anna Gąsior-Niemiec. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ring Robert, red. (1968) *New Science of Planning*. Chicago: American Marketing Association.
- Schegloff Emanuel, Sacks Harvey, Jefferson Gail (1974) *A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for conversation*. „Language”, vol. 50, s. 696–735.
- Schütz Alfred, Luckmann Thomas (1973) *The Structures of The Life World*. Evanston, IL: Northwestern University Press.

Schütz Alfred (1967) *The Phenomenology of the Social World*. Evanston, IL: Northwestern University Press.

Strauss Anselm L., Corbin Juliet (1998) *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Stubbe Maria i in. (2013) *Interakcja w miejscu pracy z perspektywy kilku podejść dyskursywnych*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 9, nr 1, s. 112–151.

Wodak Ruth, Krzyżanowski Michał, red. (2011) *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*. Warszawa: Łośgraf.

Cytowanie

Orzechowski Paweł (2022) *Niestandardowa analiza minigrupy fokusowej i triady na przykładzie społeczności wielowyznaniowej*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 18, nr 2, s. 26–53 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologii-jakosciowej.org>. DOI: <https://doi.org/10.18778/1733-8069.18.2.02>

A Non-Standard Analysis of a Mini-Focus-Group and a Triad Based on the Example of a Multiconfessional Community

Abstract: This article relates primarily to the mini-focus groups and triads, which constitute variations of focus group interviews, which in recent years have gained popularity not only in marketing and the broadly understood commercial sphere, but also in the academic world. However, the use of this type of interviews is still not accompanied by in-depth scientific reflection; as a result, they have acquired both staunch supporters and opponents. The author's main intention is to fill the resultant gap, at least partially. By combining three types of analysis – i.e. group dynamics, conversation, and discourse (topics) – the Reader is offered a non-standard attitude to working with transcripts which come from focus discussions. The Reader will find in this text a reference to the results of the author's own research, carried out in 2020 among selected multiconfessional local community. In the part dedicated to discourse analysis, the technical and practical aspects related to the presented analytical approach will also be deepened.

Keywords: FGI (focus group interview), group dynamics, multiconfessionalism, conversation and discourse analysis, transcriptions.